

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ КОНТРОЗВІДУВАЛЬНОГО РЕЖИМУ ЯК СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ**CONCEPTUAL PRINCIPLES OF FORMING THE COUNTERINTELLIGENCE REGIME IN UKRAINE AS A COMPONENT OF THE STATE SECURITY SYSTEM****Руснак О.В., д.ю.н., професор,
професор спеціальної кафедри***Навчально-науковий інститут державної безпеки
Національної академії Служби безпеки України,
генерал-майор***Трепак В.М., д.ю.н.,
професор спеціальної кафедри***Навчально-науковий інститут державної безпеки
Національної академії Служби безпеки України
генерал-майор***Шилін М.О., д.ю.н., професор,
професор спеціальної кафедри***Навчально-науковий інститут державної безпеки
Національної академії Служби безпеки України*

Метою проведення авторами дослідження є обґрунтування теоретичних і правових основ формування контррозвідального режиму в Україні як одного з визначальних чинників забезпечення державної безпеки та структури відповідної концепції, зважаючи на те, що на сьогодні серед науковців сектору безпеки не має одностайного підходу не лише щодо вирішення цієї проблеми, а навіть й до розуміння сутності та визначення поняття зазначеної категорії.

У статті запропоновано авторська дефініція контррозвідального режиму, визначено теоретичні і правові засади його формування в Україні з урахуванням сучасної зовнішньої і внутрішньої суспільно-політичної ситуації та розв'язання широкомасштабної збройної агресії РФ та ведення нею проти України гібридної війни.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають положення аксіології, онтології, загальної теорії пізнання, теорії суспільних відносин, інформації тощо.

Для вирішення мети і завдань дослідження узагальнено та проаналізовано наявні наукові напрацювання з обраного предмету, окремі нормативно-правові акти України. Проведено також аналітичний огляд наукових публікацій з використанням реферативної бази даних наукових бібліотек і текстової бази даних відкритих публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних інтернет-ресурсів.

За результатами проведеного дослідження також сформульовано авторське бачення розробки Концепції контррозвідального режиму в Україні.

Ключові слова: контррозвідальний режим, національна безпека, державна безпека, концепція, спецслужби іноземних держав.

The purpose of the authors of the study is to substantiate the theoretical and legal foundations of the formation of the counterintelligence regime in Ukraine as one of the determining factors in ensuring state security and the structure of the corresponding concept, given that today among security sector scientists there is no unanimous approach not only to solving this problem, but even to understanding the essence and definition of the concept of the specified category.

The article proposes the author's definition of the counterintelligence regime, identifies the theoretical and legal principles of its formation in Ukraine, taking into account the current external and internal socio-political situation and the resolution of the large-scale armed aggression of the Russian Federation and its conduct of a hybrid war against Ukraine.

The theoretical and methodological basis of the study is the provisions of axiology, ontology, general theory of cognition, theory of social relations, information, etc.

To solve the goal and objectives of the study, the existing scientific developments on the selected subject, individual regulatory legal acts of Ukraine, are summarized and analyzed. An analytical review of scientific publications was also conducted using the abstract database of scientific libraries and the text database of open publications of both domestic and foreign Internet resources.

Based on the results of the study, the author's vision of the development of the Concept of the Counterintelligence Regime in Ukraine was also formulated.

Key words: counterintelligence regime, national security, state security, concept, special services of foreign states.

Вступ. Процеси глобалізації та геополітичних змін зумовили виникнення для багатьох країн світу складних і багатопланових проблем забезпечення національної безпеки, які потребують нагального вирішення. Це безумовно стосується і України.

Без належного забезпечення національної безпеки, апріорі не можливе належне гарантування безпеки особи, суспільства і держави. Це підтверджує і сучасна оперативна обстановка як в Україні, так і в цілому світі. Сучасні загрози, ризики та виклики національній безпеці пов'язані, серед іншого, й з веденням російською федерацією проти України гібридної війни, вимагають суттєвого поліпшення її забезпечення.

Політику у сфері забезпечення національної безпеки і державної безпеки, як одного з головних її складових

елементів, переважно розглядають як сукупність принципів та пріоритетних методів, які визначають діяльність її суб'єктів щодо прогнозування, своєчасного виявлення, попередження та нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національним інтересам у зазначеній сфері.

До одних з визначальних суб'єктів забезпечення державної безпеки тієї чи іншої країни, не зважаючи на її суспільно-політичний устрій та форму правління, безперечно належать спеціальні служби (насамперед розвідувальні і контррозвідувальні органи). А виконавчим механізмом останніх із забезпечення державної безпеки виступають відповідні види спеціальної діяльності, до якої насамперед відноситься контррозвідальна. Для ефективного функціонування спецслужб, належного виконання ними

завдань із забезпечення державної безпеки, значну роль відіграє встановлений в державі контррозвідувальний режим.

Для СБ України сьогодні одним із першочергових завдань за умов нової історичної доби, з урахуванням широкомасштабної військової агресії і ведення російською федерацією проти нашої держави гібридної війни, і є саме забезпечення функціонування в Україні дієвого контррозвідувального режиму, який би радикально «обмежував» можливості спецслужб як цієї країни, так й інших держав, а також причетних до них організацій груп та осіб здійснювати розвідувально-підкривну діяльність на шкоду національним інтересам.

З урахуванням викладеного дослідження проблеми удосконалення контррозвідувального режиму в Україні актуальне і має безперечно значення для підняття рівня ефективності контррозвідувальної діяльності.

Водночас, вважаємо, перш ніж підійти до її вирішення, необхідно мати чітке усвідомлення поняття контррозвідувального режиму, його сутності і змісту. Тим більш, що на сьогодні не існує однозначного розуміння цієї категорії не лише на практиці, а й в наукових колах.

Хоча дослідження окремих теоретичних і прикладних аспектів контррозвідувального режиму в Україні займалися вітчизняні науковці, у тому числі автори зазначеної статті [1-8], проте, до цього часу поки що відсутнє й належне обґрунтування теоретичних і правових основ формування контррозвідувального режиму в Україні та структури відповідної концепції.

Мета – обґрунтування теоретичних і правових основ формування контррозвідувального режиму в Україні.

Завдання дослідження – розробка структури відповідної концепції контррозвідувального режиму в Україні.

Виклад основного матеріалу:

Для створення належного контррозвідувального режиму в країні, подальшого його удосконалення з урахуванням динаміки оперативної обстановки та забезпечення нагальною потребою безумовно є, передусім, створення Концепції контррозвідувального режиму, в якій повинні бути визначені його поняття, призначення, принципи, правові основи, гарантії забезпечення прав і свобод тощо. На жаль, практика в нашій державі пішла іншим, на наш погляд, хибним шляхом. Замість прийняття Концепції контррозвідувального режиму Радою національної безпеки і оборони України 13 вересня 2017 року прийнято рішення «Про Концепцію забезпечення контррозвідувального режиму в Україні», яке того ж дня було затверджено відповідним Указом Президента України [9].

Це може свідчити про відсутність чіткого усвідомлення законодавцем поняття, сутності і змісту цих категорій. Цьому сприяє в свою чергу відсутність єдиного підходу до їх розуміння і визначення вітчизняними науковцями. Підтвердженням зазначеного і є положення Концепції «Про забезпечення контррозвідувального режиму». В них проглядається певна плутанина та змішування понять контррозвідувального режиму, його удосконалення та забезпечення. Хоча загалом рішення РНБО можна вважати позитивним кроком, оскільки раніше превалювала думка, на наш погляд, необґрунтована, що контррозвідувальний режим рудимент старої тоталітарної радянської системи [3, с. 35]. Проаналізуємо Концепцію більш детально. Так, в ній визначається мета, завдання й основні напрями вдосконалення загальнодержавної системи забезпечення контррозвідувального режиму в Україні, а також період і механізми реалізації її положень. Водночас, відсутнє визначення поняття «забезпечення контррозвідувального режиму». Разом з тим надається визначення поняття «контррозвідувальний режим». Згідно нього *контррозвідувальний режим – система передбачених законом сукупних контррозвідувальних, розвідувальних (в інтересах контррозвідки), режимних та адміністративно-правових*

заходів, що спрямовані на забезпечення державної безпеки та захист національних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, сприяють протидії розвідувальній, підкривній, диверсійній, терористичній та іншій протиправній діяльності спецслужб іноземних держав, організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України, усуненню передумов до здійснення такої діяльності, а також локалізації можливих негативних наслідків [9].

На наш погляд, наведене поняття контррозвідувального режиму скоріше можна віднести до поняття «забезпечення контррозвідувального режиму» оскільки йдеться про систему сукупних контррозвідувальних, розвідувальних (в інтересах контррозвідки), режимних та адміністративно-правових заходів, тобто діяльність певних державних інституцій (спеціальних суб'єктів), що має певну спрямованість у сфері забезпечення державної безпеки та захисту національних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Для визначення поняття контррозвідувального режиму, на нашу думку, потрібно мати чітке усвідомлення що ж собою являє така категорія як «режим». Тому, спочатку, з'ясуємо, які існують на сьогодні тлумачення терміну «режим».

Слово «режим» походить від французького *regime* – порядок, а в перекладі з латинської *regimen* – управління, керівництво, тобто за змістом слово «режим» пов'язано з управлінням, регулюванням [10, с. 267].

Згідно нового словника іншомовних слів режим – «сукупність правил, заходів, для досягнення певної мети; умови діяльності, існування, функціонування чогось» [11, с. 522].

На погляд укладачів Великого тлумачного словника сучасної української мови режим має кілька значень, зокрема: «1) державний устрій, сукупність заходів, методів, способів здійснення влади. 2) визначене становище, положення, статус кого-небудь або чого-небудь. 3) система (сукупність) заходів, правил, норм запроваджених для досягнення якої-небудь (певної) мети. 4) певні умови, реально існуючі або необхідні для забезпечення роботи, функціонування, існування чого-небудь» [12, с. 1208].

У п'ятому томі «Юридичної енциклопедії» зазначається, що режим – встановлений національними законодавствами і нормами міжнародного права порядок у суспільних відносинах (національний режим, правовий режим, прикордонний режим, режим законності, режим секретності тощо) [10, с. 267].

Поряд із тлумаченням терміну режим юридичні словники й енциклопедія дають ще і поняття правового режиму. Так, зокрема, відповідно до Великого енциклопедичного юридичного словника за редакцією академіка Національної академії наук України Ю.С. Шемшученка «Правовий режим – певна сукупність юридичних засобів, способів, що застосовуються в певній сфері суспільних відносин та забезпечують дію механізму правового регулювання.... Він є специфічним порядком правового регулювання, що складається із сукупності юридичних засобів, спрямованих на досягнення певної мети і характеризується певним їх співвідношенням. В його основу покладено той чи інший спосіб правового регулювання – заборону, дозвіл чи позитивне зобов'язання. Правовий режим передбачає певний порядок регулювання з використанням різнобічного комплексу юридичних засобів (це певні юридичні категорії та діяння суб'єктів) з їх застосування з метою досягнення конкретного результату, що характеризується особливістю поєднання взаємодіючих дозволів і заборон та позитивних зобов'язань, що створюють особливу спрямованість регулювання, бажаний соціальний стан, забезпечення або не забезпечення задоволення інтересів суб'єктів права.....Залежно від використання тих чи інших способів (інформаційний підхід) виділяють стимулюючі чи обмежувальні. Режим правового обмеження має

чітко визначені варіанти поведінки суб'єктів» [13, с. 692].

Згідно іншого юридичного видання «правовий режим – особливий правовий порядок, встановлений для певних сфер суспільних відносин чи суспільства в цілому (прикордонний режим, митний режим та ін.). Загальними ознаками правового режиму є наявність відповідних обмежень, заборон, пільг. Правовий режим виражає нерозривний зв'язок правової форми і змісту регульованих правових відносин, характеризується у цьому зв'язку моментом стабільності. Визначальною засадою правового режиму є характер його юридичної бази. Нею зумовлюється змістовний і політичний аспекти правового режиму» [10, с. 44].

Як свідчить проведений аналіз довідкових джерел, існуючі енциклопедичні і термінологічні словники української і російської мови та іншомовних слів дають лише загальне визначення поняття режиму, а юридичні словники і енциклопедія, окрім того, ще визначають і поняття правового режиму. У колективній праці «Національна і міжнародна безпека. У визначеннях та поняттях» В.А. Ліпкан, О.С. Ліпкан, і О.О. Яковенко формують поняття режиму безпеки як сукупність норм, прийомів і методів, орієнтованих на досягнення цілей безпеки, які спрямовані на створення передумов для організації ефективного управління загрозами та небезпеками, а також самою системою безпеки [14, с. 184]. Визначення ж поняття контррозвідального режиму в названих джерелах відсутнє.

У Законі України «Про боротьбу з тероризмом», статті 14 «Режим у районі проведення антитерористичної операції» зазначається, що «у районі проведення антитерористичної операції на час її проведення може бути встановлено спеціальний порядок, зокрема організовано патрульну охоронну службу та виставлено оточення» [15]. Зі змісту наведеної правової норми виходить, що під режимом законодавець розуміє спеціальний порядок яким встановлюється (регламентується) організація діяльності державних інституцій, їх повноваження у певних ситуаціях.

Відштовхуючись від наведених визначень режиму та його тлумачення у вітчизняному законодавстві, на наш погляд, можна стверджувати, що *контррозвідальний режим – це встановлений чинними нормативно-правовими актами держави порядок діяльності юридичних і фізичних осіб та правила поведінки у сфері суспільних відносин громадян України, іноземців та осіб без громадянства з метою забезпечення стану захищеності країни від зовнішніх та внутрішніх загроз, безпечного і ефективного функціонування всього державного механізму. Або контррозвідальний режим – це сукупність обов'язкових принципів, норм, правил, процедур та організаційних заходів встановлених чинним законодавством, які спрямовані на забезпечення державної безпеки і захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз* [3, с. 36].

Таке визначення поняття контррозвідального режиму, на наш погляд, більше відповідає його сутності.

Розглянемо визначення поняття «забезпечення». За твердженням авторів тлумачного довідника «Національна і міжнародна безпека. У визначеннях та поняттях»: «забезпечення – сукупність методів, засобів і заходів, необхідних для нормального функціонування того чи іншого об'єкта, процесу; *забезпечення національних інтересів* – цілеспрямований, постійно здійснюваний, процес просування забезпечення недоторканості національних інтересів; *забезпечення національної безпеки* – 1) система теоретико-методологічних, нормативно-правових, інформаційно-аналітичних, управлінських, розвідувальних, контррозвідальних, оперативно-розшукових, кадрових, науково-технічних, ресурсних та інших заходів, спрямованих на забезпечення свідомого цілеспрямованого впливу суб'єкта управління на загрози та небезпеки, за якого державними і недержавними інституціями створю-

ються необхідні і достатні умови для прогресивного розвитку українських національних інтересів, джерел добробуту народу України, ефективне функціонування самої системи забезпечення національної безпеки України; 2) практика специфічного виду діяльності суб'єктів системи забезпечення національної безпеки; 3) процес, в якому створюються, інтерпретуються і реінтерпретуються заходи забезпечення національної безпеки (*політико-орієнтований метод*); 4) діяльність державних і недержавних інституцій щодо управління загрозами та небезпеками, мінімізації їх негативних наслідків [14, с. 76-77].

Підтримуючи в принципі названих авторів вважаємо, що *забезпечення* – створення умов належного функціонування будь-якого об'єкта чи процесу (у нашому випадку контррозвідального режиму) завдяки проведенню певної сукупності заходів та застосуванню відповідних методів і засобів.

Тому метою Концепції забезпечення контррозвідального режиму є створення належних умов його ефективного функціонування, а не підвищення, як зазначається в рішенні РНБО, ефективності національних спроможностей щодо своєчасного виявлення і запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам безпеці України, що спричиненні розвідувальними, підривними, диверсійними, терористичними та іншими протиправними посяганнями спецслужб іноземних держав, організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усунення причин та умов, що призводять до них. Останнє ж розкриває мету (бажаний результат) удосконалення контррозвідального режиму, оскільки *удосконалення* це – діяльність (проведення певної сукупності заходів та застосування відповідних методів і засобів) з поліпшення чого-небудь, підвищення спроможностей того чи іншого об'єкта.

У зв'язку з цим виникає питання і до визначення головного завдання удосконалення контррозвідального режиму в Україні, як попереджувальної стратегії, створення системи контррозвідальних заходів та адміністративно-правових процедур, яка б в умовах демократичного суспільства унеможливила або ускладнила здійснення розвідувальної, підривної, диверсійної, терористичної та іншої протиправної діяльності спецслужбам іноземних держав, організаціями, окремими групами та особами на шкоду інтересам України. Тут, на наш погляд, змішана одночасно мета контррозвідального режиму, мета його забезпечення і удосконалення.

Викликають дискусію й деякі інші положення Концепції, зокрема щодо віднесення в ній до суб'єктів загальнодержавної системи забезпечення контррозвідального режиму в Україні Державної фіскальної служби, Державної служби фінансового моніторингу та органів судової влади. Постає слушне питання чому тоді не є суб'єктами цієї системи органи прокуратури, Державної санітарно-епідеміологічної служби та Міністерство охорони здоров'я.

Зайвим вважається також визначення окремим принципом забезпечення контррозвідального режиму в Україні конспірації тому, що заходи які здійснюються для його забезпечення можуть носити як гласний, так і негласний характер або поєднуватися. Це підтверджується і визначенням в Концепції такого принципу як забезпечення поєднання гласних і негласних форм і методів діяльності.

Не достатньо логічним виглядає у відповідному положенні Концепції й відсутність зазначення СБ України, на відміну від Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, для реалізації комплексу взаємоузгоджених заходів з окремими елементами контррозвідального режиму в Україні щодо протидії технічним розвідкам і захисту державних інформаційних ресурсів та інформації з обмеженим доступом, хоча щодо кібербезпеки це передбачається.

Контррозвідальний режим, не повинен порушувати конституційні права і свободи громадян, а також інозем-

ців та осіб без громадянства, які тимчасово чи постійно перебувають в Україні. Він не повинен суперечити й нормам міжнародного права, а з іншого повинен забезпечувати національні інтереси і державну безпеку, створювати умови для своєчасного виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз та попередження нанесення шкоди державній безпеці і національним інтересам. Водночас, він має забезпечувати певний баланс інтересів, як суспільства і держави, так і кожної окремої особи, який би зміг їх задовольнити і захистити загроз [3, с. 38].

Україна сьогодні відноситься до країн з відносно м'яким контррозвідальним режимом. Водночас, динаміка сучасної оперативної обстановки з питань контррозвідального забезпечення державної безпеки України свідчать про необхідність приведення його у відповідність до існуючих загроз.

Процес державного становлення України з часу проголошення суверенітету проходить в умовах суттєвих геополітичних та економічних змін, обумовлених активним перерозподілом сфер впливу між провідними країнами світу, а також загострення конкурентної боротьби держав східноєвропейського регіону у вирішенні завдань успішного інтегрування до світової та європейської спільноти. Це призводить до подальшої активізації діяльності спецслужб іноземних держав, зокрема, з легальної розвідки, залучення громадян України до збору інформації, що становить державну таємницю в політичній, економічній, військовій, науково-технічній і оборонній сферах, а також вчинення диверсійних і терористичних актів, особливо в сучасний період – відбиття збройної агресії РФ, об'єктивно формують потенційні загрози національній (державній) безпеці України, у чому провідну роль відіграють, насамперед спецслужби зазначеної країни.

Така ситуація вимагає прийняття адекватних контррозвідальних заходів, що не можливо без встановлення відповідного до неї (більш жорсткішого) контррозвідального режиму в країні. По цьому шляху до речі йде нині переважна частина розвинених країн світу, зважаючи на сучасні ризики і загрози, пов'язані з поширенням нелегальної міграції, екстремізму, тероризму. Свідченням цього є, зокрема, запровадження більш жорсткіших правил порядку в'їзду іноземців до країн ЄС, Сполучених Штатів Америки та КНР.

У Концепції контррозвідального режиму, на наш погляд, повинно бути визначено: поняття контррозвідального режиму, його призначення, мета, завдання, правова основа, принципи формування, суб'єкти, об'єкти, предмет, засоби та структура (складові елементи), критерії, умови і чинники, які визначають необхідний рівень встановлення контррозвідального режиму, а також гарантії законності (дотримання прав і свобод людини, в тому числі міжнародно-правових зобов'язань України), контроль і нагляд у цій сфері) та механізми реалізації Концепції контррозвідального режиму в Україні.

Роль і значення контррозвідального режиму визначаються його призначенням, метою і завданнями.

Призначенням контррозвідального режиму в Україні, як ми вважаємо, є формування і забезпечення сприятливих умов для безпечного і ефективного функціонування державного механізму та діяльності суб'єктів вітчизняного сектору безпеки з метою своєчасного виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз та попередження нанесення шкоди державній безпеці і національним інтересам.

Головною метою контррозвідального режиму в Україні повинна стати створення такої системи унормованих інституційних контрзаходів, стандартів, порядку, правил і процедур, а також можливостей впливу, які б в умовах відкритого, демократичного та прозорого суспільства унеможливили, або суттєво зменшили ризики та загрози національній безпеці України від проведення розвідально-підривної та іншої протиправної діяльності

спецслужб іноземних держав, організацій, груп та окремих осіб [3, с. 37].

Завданнями контррозвідального режиму є :

- ускладнення проведення спецслужбами іноземних держав, причетними до них організаціями, групами та окремими особами розвідально-підривної та іншої протиправної діяльності (агентурної і технічної розвідки, диверсійних і терористичних акцій тощо).

- сприяння суб'єктам забезпечення державної і національної безпеки, насамперед контррозвідальним органам України, у виконанні завдань із своєчасного виявлення і попередження зовнішніх і внутрішніх загроз (передусім розвідально-підривної та іншої протиправної діяльності спецслужб іноземних держав, причетних до них організацій, груп та окремих осіб).

Принципи формування контррозвідального режиму.

Згідно Великого тлумачного словника сучасної української мови «*Принцип*, – у, ч. 1. Основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку й т. ін ; засада. 2. Особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось. // Правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т.ін. [16, с. 941; 17, с. 504]. Відповідно до юридичної енциклопедії термін «принцип» походить від латинського слова *principium* – начало, основа. Принцип – «Основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, заг. значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутр. і міжнар. права, політичної, держ. чи громад. організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність гр-н перед законом тощо)» [10, с. 110].

У зазначених визначеннях більшою мірою виражена специфіка принципу як положення, якими потрібно керуватися в тій або іншій сфері практичної діяльності. Вони мають нормативний характер і виступають у вигляді вимог, узагальнених правил.

Аналіз чинного законодавства законів України та міжнародно-правових актів, згода на обов'язкове виконання яких надана Верховною радою України дає підстави стверджувати, що «до системи принципів формування контррозвідального режиму належать конституційні принципи : верховенства права; законності і правопорядку; рівності усіх перед законом; дотримання права людини на особисту недоторканність; взаємної відповідальності держави й особи, а також принципи діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки : адекватності заходів захисту державних інтересів реальним і потенційним загрозам; демократичного цивільного контролю за військовою сферою і силовими структурами в системі забезпечення національної безпеки; взаємодії правоохоронних органів спеціального призначення з органами державної влади і населенням; відповідність встановленого в державі порядку у сфері державної безпеки рівню загроз, ризикам та викликам національній (державній) безпеці; забезпеченість балансу між встановленим порядком регулювання діяльності юридичних і фізичних осіб, правилами поведінки у сфері суспільних відносин з метою забезпечення їх безпеки, суспільства і держави та правами і свободами громадянина і людини.

Суб'єкти контррозвідального режиму утворюють відповідну систему, до якої входять : нормотворчі органи (Верховна рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, керівники міністерств і відомств України), які приймають НПА, що визначають порядок, обов'язкові принципи, норми, правила, процедури та організаційні заходи, спрямовані на забезпечення державної безпеки і захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз; державні органи, підприємства, установи, організації, посадові особи, громадяни, іноземці, особи без громадянства, які мають певне

відношення до виконання встановлених чинним законодавством вимог у сфері забезпечення державної, національної безпеки.

Об'єктами контррозвідального режиму виступають суспільні відносини, що виникають у сфері забезпечення державної, національної безпеки в процесі діяльності державних органів, підприємств, установ, організацій, посадових осіб, громадян, іноземців, осіб без громадянства, і які становлять відповідний предмет регулювання.

Предмет контррозвідального режиму – конкретна діяльність державних органів, підприємств, установ, організацій, посадових осіб, громадян, іноземців, осіб без громадянства, яка торкається сфери забезпечення державної, національної безпеки і пов'язана з дотриманням вимог чинного законодавства.

Засоби контррозвідального режиму – наявні, чинні нормативні положення (приписи), які регулюють суспільні відносини у сфері забезпечення державної і національної безпеки шляхом визначення обов'язкових принципів, норм, правил, процедур, порядку діяльності фізичних і юридичних осіб, та відповідні організаційні заходи, що забезпечують їх виконання» [5, с. 475-476].

Для забезпечення державної безпеки і захисту національних інтересів будь-якої держави, у тому числі й України, від зовнішніх та внутрішніх загроз, повинна бути створена і надійно функціонувати відповідна система контррозвідального режиму, а саме – сукупність взаємопов'язаних єдиною метою унормованих інституційних контрзаходів організаційного характеру, стандартів, порядку, правил та процедур, а також можливостей впливу, які б в умовах відкритого, демократичного та прозорого суспільства унеможливили, або суттєво зменшили ризики та загрози національній безпеці України від проведення розвідально-підривної та іншої протиправної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій, груп та окремих осіб, сприяли організації протидії їм. Ця система є одним з головних чинників, які суттєво впливають на організацію контррозвідальних заходів з метою надійного забезпечення державної безпеки і захисту національних інтересів у всіх сферах життєдіяльності держави, прав і свобод її громадян.

Складовими елементами цієї системи є відповідні підсистеми: – *режим державного кордону і прикордонний режим* (порядок і правила в'їзду в Україну і виїзду з України, перебування в прикордонній зоні та в пунктах пропуску через державний кордон, правила проходження прикордонного контролю); – *митний режим* (порядок і правила ввозу в Україну і вивозу з України предметів, речей, товарів та проходження митного контролю); – *паспортний режим* (порядок і правила оформлення закордонного паспорта громадянами України, посвідки особи без громадянства, дозволу на тимчасове проживання в якості біженця та особи, яка потребує тимчасового захисту, порядок і правила реєстрації місця проживання та місця перебування фізичних осіб в Україні, порядок і правила реєстрації та перебування, проживання, пересування і діяльності іноземних громадян та осіб без громадянства); – *внутріоб'єктовий режим* (режим охорони, пропускний режим, режим внутрішньої безпеки, порядок прийому і правила перебування іноземців на режимних об'єктах); – *режим охорони державної таємниці і порядок організації та забезпечення режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, установах і організаціях* (порядок надання допуску і доступу до відомостей, що становлять державну і військову таємницю, та іншої інформації, яка захищається державою, порядок обробки інформації з обмеженим доступом на ПЕОМ, її технічного і криптографічного захисту, порядок роботи з секретними матеріалами та на ядерних установках тощо); – *режим*

спеціальних перевезень (порядок охорони і транспортування спеціальних вантажів); – *дозвільний режим* (порядок і правила отримання дозволу на придбання вогнепальної і холодної зброї та користування нею); *режим використання радіочастотного ресурсу* – порядок розподілу діапазонів та номіналів радіочастот між загальними (цивільними) та спеціальними (сектору безпеки) користувачами; *режим експлуатації радіоелектронних засобів (РЕЗ)* – порядок їх сертифікації (підтвердження відповідності технічним вимогам), присвоєння робочої частоти для її використання суб'єктами в дозволеному діапазоні та випробування на сумісність, надання (отримання) юридичними і фізичними особами дозволу на експлуатацію випромінювальних РЕЗ; *режим технічного і криптографічного захисту інформації (відповідно ТЗІ і КЗІ)* – порядок технічного і криптографічного захисту важливої для держави і суспільства інформації, насамперед з обмеженим доступом, у різноманітних фізичних полях від загроз і порушення конфіденційності, цілісності і доступності, які створюються технічними засобами; *режим у районі проведення антитерористичної операції* тощо (порядок перебування і діяльності осіб в зоні АТО).

Окрім того до складових елементів контррозвідального режиму необхідно віднести і встановлений державою порядок набуття громадянства, правовий статус іноземців, порядок їх інтернування у разі об'явлення надзвичайного та воєнного стану), порядок і правила отримання статусу біженця та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, порядок їх в'їзду в Україну, а також порядок і правила виїзду громадян України за кордон та їх в'їзду (повернення) в Україну, порядок розміщення дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних та іноземних організацій в Україні, порядок продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України, порядок реєстрації філіалів, відділень, представництв та інших структурних осередків громадських (неурядових) організацій зарубіжних держав і України.

Критерії, умови і чинники, які визначають необхідний рівень встановлення контррозвідального режиму. Залежно від особливостей загальної ситуації в державі або окремих її регіонах чи районах, на об'єктах контррозвідального забезпечення або в їх окремих підрозділах, що склалася внаслідок дій внутрішніх або зовнішніх сил на шкоду інтересам України, можуть запроваджуватися, як ми вважаємо, різні ступені (рівні) контррозвідального режиму в порядку, визначеному законодавством України. Водночас, ці ступені (рівні) контррозвідального режиму на сьогодні чинним законодавством не визначені.

На наш погляд, в залежності від оперативної обстановки в державі повинні встановлюватися такі чотири рівні: *звичайний контррозвідальний режим* (у мирний час); *посилений контррозвідальний режим* (у випадку тимчасового введення надзвичайного стану локального рівня – виникнення надзвичайної ситуації техногенного або природного характеру тощо в окремому регіоні, або об'явлення про проведення антитерористичної операції); *надзвичайний контррозвідальний режим* (у випадку об'явлення в Україні надзвичайного стану – виникнення надзвичайної ситуації техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели і можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства); *особливий контррозвідальний режим* (у випадку настання особливого періоду – введення в Україні військового стану у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеці державній незалежності, її територіальній цілісності). При цьому сфера дії контррозвідального режиму 1-го та 4-го рівня (відповідно – звичайний

і особливий) розповсюджується на всю територію України, 2-го (посиленний) розповсюджується лише на окрему місцевість (регіон, місто, населений пункт), 3-го рівня (надзвичайний) може розповсюджуватися як на всю територію держави, так і на окремих/окремі регіон/регіони в залежності від того об'явлено надзвичайного стан (ситуацію) по всій країні чи в окремих її місцевостях. При цьому контррозвідувальний режим, не повинен порушувати конституційні права і свободи громадян, а також іноземців та осіб без громадянства, які тимчасово чи постійно перебувають в Україні. Він не повинен суперечити й нормам міжнародного права, а з іншого повинен забезпечувати національні інтереси і державну безпеку, створювати умови для своєчасного виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз та попередження нанесення шкоди державній безпеці і національним інтересам. Водночас, він має забезпечувати певний баланс інтересів, як суспільства і держави, так і кожної окремої особи, тобто він має бути таким який би зміг їх задовольнити і захистити.

Контроль за діяльністю визначених суб'єктів забезпечення державної, національної безпеки з формування контррозвідувального режиму в Україні здійснюється Президентом, Верховною радою, Радою безпеки і оборони та Службою безпеки України. СБ України на основі проведеного аналізу поточної оперативної обстановки регулярно у порядку, визначеному Президентом України, інформує Президента України, Комітет Верховної ради з національної безпеки і оборони та членів Ради Національної безпеки і оборони України про відповідність контррозвідувального режиму існуючим викликам і загрозам державі та подає їм пропозиції з його удосконалення.

Гарантії законності (дотримання прав і свобод людини, в тому числі виконання, взятих щодо цього міжнародно-правових зобов'язань) із запровадження певного рівня контррозвідувального режиму забезпечуються в Україні здійсненням парламентського і громадського контролю та наглядом за додержанням законів України відповідно до Конституції та законів України.

«Нагляд за додержанням чинного законодавства при проведенні організаційних заходів контррозвідувального режиму, пов'язаних із введенням обмежень прав і свобод громадян, покладатися на прокуратуру України і здійснюється відповідно до Конституції та законів України».

Механізми реалізації Концепції контррозвідувального режиму в Україні.

До них слід віднести : удосконалення чинної нормативно-правової бази шляхом розробки нових законів і підзаконних НПА та внесення необхідних змін і доповнень до діючих, які регулюють суспільні відносини у сфері забезпечення національної і державної безпеки; підвищення професійного рівня та відповідальності суб'єктів забезпечення національної і державної безпеки, які здійснюють впровадження в практику нормативно-правових положень зазначених НПА та організують заходи з їх виконання; проведення відповідної роз'яснювальної роботи серед населення, а також розробки інструментів з контролю і нагляду за діяльністю з встановлення в державі контррозвідувального режиму» [5, с. 475-476].

Права основа формування контррозвідувального режиму в Україні представляє собою сукупність нормативно-правових актів (НПА), які утворюють своєрідну систему. Вона включає, насамперед, *міжнародні нормативно-правові акти*, які стосуються порядку підтримання країнами дипломатичних зносин та основоположних прав і свобод людини і їх захист (Загальна Декларація прав людини прийнята Генеральною Асамблеєю ООН, Віденська Конвенція «Про дипломатичні зносини, Конвенція ООН «Про захист прав і основоположних свобод людини»), а також *Конституцію*, *Закони України* і *Укази Президента України*, які визначають загальні засади державної політики забезпечення національної і державної

безпеки, зокрема, *Закони України* : «Про національну безпеку України», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про правовий режим воєнного стану», «Про державний кордон України», «Про прикордонний контроль»; *Укази Президента України* : «Про концепцію державної міграційної політики», «Про Концепцію забезпечення контррозвідувального режиму в Україні» [18-27, 9].

Поряд з ними, на сьогодні, до цієї системи входить низка законодавчих і підзаконних НПА, які : встановлюють порядок організації та забезпечення режиму секретності в установах і організаціях України, регулюють порядок перебування в Україні іноземців та організацій зарубіжних держав. Зокрема, *Закони України* : «Про державну таємницю», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», «Про імміграцію», «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо адміністративної відповідальності за порушення перебування іноземців та осіб без громадянства в Україні», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань міграції»; «Про внесення змін до деяких Законів України щодо реєстрації місця проживання та місця перебування фізичних осіб в Україні; *Указ Президента України* «Про посилення контролю за в'їздом в Україну, виїздом з України іноземців та осіб без громадянства, додержанням ними правил перебування на території України»; *Постанови Кабінету Міністрів України* : «Про затвердження Положення про порядок розміщення дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних та іноземних організацій в Україні»; «Про затвердження Порядку продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України» [28-39].

До елементів правової основи контррозвідувального режиму слід віднести й низку міжвідомчих і відомчих наказів і розпоряджень, прийнятих відповідними державними інституціями – міністерствами і відомствами України на виконання приписів вищезазначених нормативно-правових актів.

Завданням усіх цих нормативно-правових актів є визначення необхідних обов'язкових принципів, норм, правил, процедур, порядку діяльності фізичних і юридичних осіб у сфері забезпечення державної і національної безпеки та організації відповідних заходів, що забезпечують їх виконання, тобто встановлення і регулювання в країні суспільних відносин таким чином щоб вони сприяли своєчасному виявленню, попередженню і припиненню внутрішніх і зовнішніх загроз державній і національній безпеці.

Висновки

Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати:

1. Виважена політика забезпечення державної безпеки в будь-якій державі, у тому числі й Україні, передбачає запровадження та функціонування в країні системи контррозвідувального режиму, адекватного реальним і потенційним загрозам державній безпеці і національним інтересам системи контррозвідувального режиму на підставі розробки і прийняття науково обґрунтованих Концепції контррозвідувального режиму в Україні, а також відповідних програм його забезпечення і удосконалення.

2. Актуальність питань, пов'язаних з удосконаленням реалізації безпекової політики України, зокрема створення належного контррозвідувального режиму, зумовлено декількома факторами : зміною геополітичного становища України та її ролі в процесах глобального рівня, появою нових елементів у структурі загроз, проведенням реформування правоохоронної системи, суб'єктів забезпечення національної безпеки.

3. Головною метою контррозвідального режиму в Україні повинна стати створення такої системи унормованих інституційних контрзаходів, стандартів, порядку, правил і процедур, а також можливостей впливу, які б в умовах відкритого, демократичного та прозорого суспільства унеможливили, або суттєво зменшили ризики та загрози національній безпеці України від проведення розвідувально-підривної та іншої протиправної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій, груп та окремих осіб.

4. У Концепції контррозвідального режиму повинно бути визначено: поняття контррозвідального режиму, його призначення, мета, завдання, правова основа, принципи формування, суб'єкти, об'єкти, предмет, засоби та складові елементи, а також критерії, умови і чинники, які визначають необхідний рівень встановлення контррозвідального режиму.

5. Контррозвідальний режим, не повинен порушувати конституційні права і свободи громадян, а також іноземців та осіб без громадянства, які тимчасово чи постійно перебувають в Україні. Він не повинен суперечити й нормам міжнародного права, а з іншого повинен забезпечувати національні інтереси і державну безпеку, створювати умови для своєчасного виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз та попередження нанесення шкоди державній безпеці і національним інтересам. Водночас, він має забезпечувати певний баланс інтересів, як суспільства і держави, так і кожної окремої особи, який би зміг їх задовольнити і захистити.

6. Проблема створення належного контррозвідального режиму в Україні і його забезпечення має безсумнівно велике значення для підняття рівня ефективності діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки, зокрема, Служби безпеки України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шилін М.О. Контррозвідальний режим як один з визначальних чинників, які впливають на організацію контррозвідальної роботи із забезпечення державної безпеки. Сучасні проблеми організації і здійснення контррозвідальної діяльності, спрямованої на охорону державної таємниці: Матеріали науково-практичної конференції, 27 лютого 2007 р., м. Київ.: Вид-во: Науково-видавничий відділ НА СБ України, 2007. – С. 295-303.
2. Шилін М.О. Теоретичні та практичні аспекти контррозвідального режиму в Україні. *Державна безпека України* : Науково-практичний збірник. – К.: Національна академія наук України, Служба безпеки України. 2009. – № 17. – С. 145-154.
3. Шилін М.О. Національна безпека: проблеми правового забезпечення діяльності суб'єктів сектору безпеки та можливі шляхи вирішення. Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції: Освіта та наука у сфері національної безпеки: Освіта та наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку. Вид-во національного університету «Острозька академія» м. Острогож. 2017. – С. 34-39.
4. Шилін М.О. Теоретико-правові проблеми створення дієвого контррозвідального режиму в Україні та можливі шляхи їх вирішення. Актуальні проблеми оперативно-службової діяльності Служби безпеки України в сучасних умовах (м. Київ 29 січня 2019 р.): 36. матер. відомчої наук.-практ., конф., 2019 р., К.: Нац. акад. СБУ. – 2019. – С. 258-263.
5. Шилін М.О., Романов М.О. Теоретичні основи формування контррозвідального режиму в Україні. Збірник наукових праць за матеріалами V міжнародної науково-практичної конференції (18 червня 2021 року) за загальної редакцією Давидової Т.О., Романова М.С.: НУОА, НА СБУ, НДПП НАГПРН України. – м. Острогож. 2021. – С. 474-477.
6. Шилін М.О., Шилін О.М. Щодо окремих шляхів удосконалення контррозвідального режиму в Україні. Актуальні проблеми контррозвідальної діяльності Служби безпеки України в сучасних умовах: зб. матер. відомчого наук.-практ. семінару, м. Київ, 25 січ. 2022 р. Нац. акад. СБУ. Київ, 2022. – С. 273-275.
7. Шилін М.О. Руснак О.В. Щодо визначення завдань, складових елементів та видів контррозвідального режиму. Актуальні проблеми контррозвідальної діяльності Служби безпеки України в сучасних умовах: зб. матер. відомч. наук.-практ. семінару (Київ, 31 січня 2023 року): у 2-х ч. Ч. 1. Київ СБУ, 2023. С. 153-158.
8. Шилін М.О., Романов М.С. Щодо доцільності розробки і прийняття Закону України «Про контррозвідальний режим та його забезпечення в Україні». Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 16 березня 2023 року) : Хмельницький : Вид-во: НАДПСУ, 2023. С. 611-613.
9. Про рішення Ради національної безпеки оборони України від 13 вересня 2017 року «Про концепцію забезпечення контррозвідального режиму в Україні». Указ Президента України від 6 жовтня 2017 року № 310/2017 URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010525-17#Text>. Дата звернення: 24.11.2023).
10. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. Енцикл.», 1998 – Т. 5. П-с. – 2003 – 736 с.
11. Новий словник іншомовних слів : близько 40000 сл. і словосполуч. / Л.І. Шевченко, О.І. Ніка, О.І. Хом'як, А.А. Дем'янюк : За ред. Л.І. Шевченко. – К.: АРІЙ, 2008. – 672 с.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / укладач і голов. ред. В.Т. Бусел. – 5-те вид. – К.: Ірпінськ ВТФ «Перун» 2007. – 1736 с.
13. Великий енциклопедичний юридичний словник за редакцією академіка НАН України Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.
14. Ліпкан В.А., О.С. Ліпкан О.С., Яковенко О.О. «Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях». – К.: Текст, 2006. – 256 с.
15. Про боротьбу з тероризмом. Закон України від 20 березня 2003 року № 638-IV // *Відомості Верховної Ради України*. – 2004. – № 25. Ст. 180 (зі змінами станом на 28.04.2020 року). Дата звернення : 24.11.2023.
16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад і голов. ред. В.Т. Бусел – К.; Ірпінськ: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
17. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Упоряд. Т.В. Ковальова; Худож. – оформлювач Б.П. Бублик. – Харків, Фоліо, 2005. – 767 с. – (Б-ка держ. мови).
18. Загальна Декларація прав людини прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренка. 2-е вид. – К.: Юрінформ, 1992. – С. 18-24.
19. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 року // *Міжнародне право в документах: Учебное пособие* / Сост. И.Т. Блатова. – М.: Юрид. лит. – 1982. – С. 124-138. URL. <http://kimo.univ.kiev.ua/DKS/08.htm> КНУ імені Тараса Шевченка. Дата звернення : 24.11.2023.
20. Про захист прав і основоположних свобод людини. Конвенція ООН. [Електронний ресурс]. – К., 2009. – № 7. – 1 Електрон. опт. Диск. (CD-ROM) . – назва з контейнера]. Дата звернення : 24.11.2023.
21. Конституція України Конституція України, прийнята від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*, 1996, № 30, ст. 141 (в редакції від 01.01.2020 року). Дата звернення : 24.11.2023.
22. Про національну безпеку України. Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*, 2018, № 31, ст. 241. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>. Дата звернення : 24.11.2023.
23. Про правовий режим надзвичайного стану. Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2000. – № 23. – Ст. 176 (зі змінами станом на 28.12.2015 року). URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>. Редакція від 31.03.2023. Дата звернення : 24.11.2023.

24. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2015. – № 28. – Ст. 250 (зі змінами станом на 26.05.2018 року). URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. Редакція від 19.10.2023. Дата звернення : 24.11.2023.

25. Про державний кордон України. Закон України від 04 листопада 1991 року № 1777-XII. *Відомості Верховної Ради*. – 1992. – № 2. – Ст. 5 (зі змінами в редакції станом на 13.02.2020 року). URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>. Редакція від 23.09.2023. Дата звернення : 24.11.2023.

26. Про прикордонний контроль. Закон України від 5 листопада 2009 року № 1710-VI. *Відомості Верховної Ради*, 2010, № 6. – Ст. 46 (зі змінами станом на 13.02.2020 року). URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17#Text>. Редакція від 23.03.2023. Дата звернення : 24.11.2023.

27. Про концепцію державної міграційної політики. Указ Президента України від 30 травня 2011 року № 622/2011 Документ 622/2011, поточна редакція. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622/2011#Text>. Документ 622/2011, поточна редакція - Прийняття від 30.05.2011. Дата звернення : 24.11.2023.

28. Про державну таємницю. Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-XII. *Відомості Верховної Ради*. – 1994. – № 16. – Ст. 93 (зі змінами станом на 13.02.2020 року). URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>. Редакція від 31.03.2023. Дата звернення : 24.11.2023.

29. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах. Закон України від 05 липня 1994 року № 80/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994, № 31, ст. 286 (зі змінами станом на 19.04.2014 року). URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>. Редакція від 01.07.2022. Дата звернення : 24.11.2023.

30. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України. Закон України від 21 січня 1994р. № 3857-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994, № 18, ст. 101 (зі змінами станом на 28.08.2018 року). URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#Text>. Редакція від 01.01.2022. Дата звернення : 24.11.2023.

31. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22.09.2011 року № 3773-VI. Закон України від 22 вересня 2011 року № 3773-VI. *Відомості Верховної ради України* № 19-20. – 2012. – Ст. 179 (зі змінами станом на 13.02.2020 року). URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>. Редакція від 28.06.2023. Дата звернення : 24.11.2023.

32. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Закон України від 08 липня 2011 року № 3671-VI. *Відомості Верховної Ради*. – 2012. – № 16. – Ст. 146 (зі змінами станом на 03.03.2016 року). URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>. Редакція від 03.08.2023. Дата звернення : 24.11.2023.

33. Про імміграцію. Закон України від 07 червня 2001 року № 2491-III. *Відомості Верховної Ради*. – 2001. – № 41. – Ст. 197 (зі змінами станом на 25.06.2016 року). URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>. Редакція від 20.10.2023. Дата звернення : 24.11.2023.

34. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо адміністративної відповідальності за порушення перебування іноземців та осіб без громадянства в Україні. Закон України від 20 листопада 2003 року № 1299-IV. *Відомості Верховної Ради*. – 2004. – № 14. – Ст. 194. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1299-15#Text>. Документ 1299-IV, чинний, поточна редакція - Прийняття від 20.11.2003. Дата звернення : 24.11.2023.

35. Про внесення змін до деяких Законів України щодо реєстрації місця проживання та місця перебування фізичних осіб в Україні. Закон України від 5.07.2012 року № 5088-VI. *Відомості Верховної Ради*. – 2013. – № 30. – Ст. 343. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5088-17#Text>. Документ 5088-VI, чинний, поточна редакція - Прийняття від 05.07.2012. Дата звернення : 24.11.2023.

36. Про внесення зміни до деяких законодавчих актів України з питань міграції. Закон України від 05.04.2011 року № 3186-VI (3186-17). *Відомості Верховної Ради*. – 2011. – № 42. – Ст. 424. URL.: https://zakononline.com.ua/documents/show/317717_501234. Дата звернення : 24.11.2023.

37. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 10 липня 2017 року «Про посилення контролю за в'їздом в Україну, виїздом з України іноземців та осіб без громадянства, додержанням ними правил перебування на території України». Указ Президента України від 30 серпня 2017 року № 256/2017 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/2562017-22506>. Дата звернення : 24.11.2023.

38. Про затвердження Положення про порядок розміщення дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних та іноземних організацій в Україні. Постанова Кабінету Міністрів від 27.02.1995 року № 146 в редакції від 28.06.1997 року. Документ 146-95-п, поточна редакція - Редакція від 27.04.2018, підстава - 237-2017-п URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-95-%D0%BF#Text>. Дата звернення : 24.11.2023.

39. Про затвердження Порядку продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України. Постанова Кабінету Міністрів від 15 лютого 2012 року № 150 URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150-2012-%D0%BF#Text>. Документ 150-2012-п, чинний, поточна редакція - Редакція від 16.09.2023, підстава - 979-2023-п. Дата звернення : 24.11.2023.